

1867 Vejledning nok. Erfaringerne herfra var blevet underbyggede af senere Valgresultater gennem mere end fyrretyve Aar; ogsaa de faa afgørende Forskydninger, der i dette Tidsrum var indtraadt, laa ganske klare. Det var dette, som de Kredse, der fik den afgørende Indflydelse, holdt sig til. Man kan være uenig med deres Betragtningssmaade; man kan ønske at trække Grænser efter andre Principper; Synspunktet kan opfattes som galt, men det er i hvert Fald ikke til at tage Fejl af, og det har faaet videre Bekræftelse ved de Valg, der har fundet Sted syd for den nuværende Grænse siden 1920. Det dikteredes iøvrigt ikke alene af Ønsket om, saa vidt muligt at bevare Danmark som ublandet Nationalstat, men samtidig af Viljen til at gøre Ret og Skel ogsaa til den anden Side, efter at de danske Slesvigere i mere end et halvt Aarhundrede havde lidt under Uretten. Var det dette, der dæmrede for Direktør Laroche, da han efter Kammerherre Bernhoffs Redegørelse i Timandsraadet den 21. Februar 1921 sagde til ham: »c'est la raison, la droiture et l'honnêteté même»¹.

Erik Møller.

Sofus Høgsbro: Brevveksling og Dagbøger udgivet af Hans Lund. I—II. 1923—25.

Langsomt, saare langsomt rykker den parlamentariske Tredivaarskrig op i Rækken af historisk belyste Perioder. Med den Hastighed, der nu jager Udviklingen frem, er den for længst blevet Historie. Det gælder afgjort Tiden til 1894 og vel ogsaa Aarene til 1901. De juridiske og sociale Problemer er modne til historisk Belysning. Naar det alligevel tager Tid, før vi faar den, skyldes det for en stor Del de personlige Hensyn. Der lever endnu for mange af de Mænd, der stod forrest i Halvfjerdserne og Firserne, til at de saglige Problemer ret vel lader sig løfte op i den skyggeløse Luft, hvor Bedømmelsen foregaar sikrest. Men der er rigtig nok ogsaa den Ulempe, at de virkende Hovedpersoner kun i ringe Grad har skabt Materiale til Bedømmelsen. Høgsbro-Bogen er den første Samling Breve og Dagbøger fra en af de store Venstreførere, og det tør vistnok siges, at den vil blive staaende selvanden i Litteraturen. Hørup har næppe efterladt sig andet end sine Avisartikler og Taler, Holsteins Arkiv synes heller ikke at eksistere, og efter Berg var der ikke store Sager. For at nævne et Par Mænd i andet Venstregede, saa holdes Krabbes og Lars Dinesens Papirer tilbage eller er i ukyndiges Hænder. Derimod

¹ Protokol S. 71. jfr. Sj. Aarbg. I. c. 167.

vides det, at Frede Bojsen har nedskrevet en udførlig Beretning om sin Deltagelse i Politik, uden at der endnu kendes nogen Bestemmelse om dens Offentliggørelse.

Vi vil da efter al Sandsynlighed ikke for denne Periode faa noget tilnærmelsesvis tilsvarende til Brev- og Memoirestoffet fra 1848—64. Der gemmer sig naturligvis en Del Breve rundt om i Privatarkiver — nævnes kan Gl. Køgegaard, Orebygaard og Skaføgaard — men Udsigterne til betydningsfulde Erindringsværker er ikke lyse, og der er al Grund til at beklage det, selv om Historieforskningen, efterhaanden som den nærmer sig Nutiden, faar flere og flere Kilder af anden Art at øse af. I Syndfloden af Avis- og Rigsdagsstof vil det om en Person midtsamlede Brev- og Erindringsmateriale altid bevare en høj Værdi, om ikke hvad de enkelte Fakta angaar, saa til Belysning af de personlige og aandelige Brydninger, der nu engang spiller saa stor en Rolle i politisk Historie.

Det er ikke uden dybere Mening, at det netop er Høgsbro, der har skabt en saadan Midtsamling. Medens Berg og Hørup var lidet historisk anlagte, og Holsteins Temperament og Maner virkede i samme negative Retning, var Høgsbro i udpræget Grad Pædagogen og Ræsonnøren, der baade af Behov og Tilbøjelighed samlede, optegnede og forklarede. Af de fem Venstreførere var han ikke alene den, der gennem Aarene traadte mindst frem, han var vel ogsaa den fattigste, naar Talen er om oprindelig, selvstændig politisk Begavelse. Det vil i hvert Fald være let hos hver af de fire andre at pege paa Forudsætninger, som Høgsbro manglede. Men hvis man ikke vidste det før, vilde Bogen her vise, at han som politisk Ræsonnør og praktisk Idealist staar meget højt blandt vore Politikere. Grundlaget for hans hele Politik er hans Tilegnelse af det grundtvigske folkelige Syn, medens han i religiøs Henseende aldrig blev Grundtvigianer. Han er revolutionær og højtflyvende nok i sin Krig mod den latinske Dannelse, den udanske Lærdom, men i hele hans Syn paa de praktisk foreliggende Opgaver, Taktikken og Maalene, er der en Realisme af jordbunden Redelighed, som ingenlunde har for mange Sidestykker i Politikernes Rækker. Han er Midtens Mand i Ordets bedste Betydning og i denne Egenskab endnu mere typisk end den yngre Politiker, der ellers her kommer ham nærmest og som naaede Partiets højeste Tinder.

Det Brændpunkt i Venstres Linier, hvorom Høgsbro-Bogen samler sig, er saare betydningsfuldt. Det er Grundtvigianismen. Anm. er for sit Vedkommende ikke i Tvivl om, at Grundtvigianismen er den stærkeste, oprindeligste og mest ejendommelige

aandelige Strømning i det 19. Aarhundredes Danmark. Dens Betydning for aandelig, politisk og økonomisk Udvikling er overordentlig, om ikke altid lige let at spore, og dens Historie vil, naar den engang bliver skrevet, blotte meget i dansk Tænke- maade og Civilisation til Hjerterødderne. Politisk virkede Grundtvigianismen opløsende paa Oktoberforeningstanken, der havde mange Muligheder for at slaa Rod, og hvis Udløbere kan følges gennem det sidste halve Aarhundrede lige til Nutiden, den blev i Halvfjerdsene og Firserne en Slags aandelig Generalnævner for Landets Venstre, den sluttede Forliget 1894, men var da alt i Opløsning, og i Sejrens Frugter 1901 fik den kun indirekte Del.

Man har sagt, at det er Høgsbro, der har gjort Venstre grundtvigsk, og det er vistnok rigtigt. Da han 1858 træder ind i Politik, stiller han sig straks paa Bøndernes Side mod Embedsmændene, men han er fra Begyndelsen af i bevidst Modsætning til de gamle Bondevenneførere. Mere og mere bliver det hans Maal at skabe et Parti med aandelig og folkelig Tilslutning til den grundtvigsk-nationale Vækkelse. Han vil gennem Carlsen drage Dele af Gods-ejerne med ind i Partiet, og han sysler i 60'erne med Planer om en aandelig Godsejerbevægelse, som virkeliggjort kunde have ændret Danmarks Historie i de følgende Aartier. Naar han vender sig saa skarpt mod Oktoberforeningstanken, er det mest fordi den synes ham uaandelig, og det maa ogsaa erkendes, at de ikke overvættes betydelige Mænd, der formidlede Tanken, i skæbne-svanger Grad manglede Samfølelse med de Lag af Folket, hvorfra Kildespringene randt. Begivenhederne 1866 blev for Høgsbro Udgangspunktet for en fuldt maalbevidst Kamp for at gøre grundtvigske Præster og Lærere til Folkets politiske Førere — og hermed var det moderate Venstres Linie afstukket for et Par Tiaar. Men ud fra Spaltningen J. A. Hansen-Høgsbro, Oktober-mænd-Grundtvigianere byggede de ekstreme Retninger til begge Sider deres Politik, Berg-Hørup i Venstre, Estrup i Højre. Naar Høgsbro et Par Gange i afgørende Øjeblikke valgte radikalt og saaledes tilsyneladende forlod Mittens Vej, skyldtes det netop, at han frygtede det ekstreme Tilbageslag — det kom i 1895 hurtigere og stærkere, end han eller nogen havde tænkt sig.

De foreliggende Høgsbro'ske Papirer, der er udgivet med Statens Støtte, rummer Breve fra og til Høgsbro i Tiden 1858—92 (nogle enkelte fra senere Aar) og Dagbogsoptegnelser for 1874, 1893 og 1895—1901. Dagbogen for 1894, der har særlig Interesse, fordi Forliget sluttedes i det Aar, var ikke forhaanden ved Ud-givelsen og ansaas for tabt, men er senere kommet til Stede og trykt i »Dansk Udsyn« VI (1926). Efter hvad Ud giveren meddeler

i Forordet, har Høgsbro ført Dagbøger ogsaa i Aarene 1847—65, men de er meget kortfattede og er i det foreliggende Værk væsentlig kun benyttede ved Udarbejdelsen af Noterne. De aftrykte Dagbøger er meddelt i Uddrag, der dog maa anses for ret udførlige. Man maa naturligvis her stole paa Udgiverens Skøn; det maa erkendes, at der ikke er mange Steder, hvor man vilde have taget mindre med — i modsat Retning kan man jo ikke udtale sig uden Kendskab til Materialet. Brevstoffet fordeler sig ret ligelig mellem Breve fra og til Høgsbro; for de førstes Vedkommende har Udgiveren maattet henvende sig flere forskellige Steder og synes at have haft Held med sig. Der vilde dog vistnok kunne fremskaffes et fyldigere Stof her, og det er maaske ogsaa sandsynligt, at flere af Brevene til Høgsbro kunde være erstattet af Breve fra ham selv, thi disse sidste synes afgjort de interessanteste. Høgsbros Brevstil er saare langt fra at være glimrende — han lægger absolut ingen Vægt paa at sætte sig i Positurer, som ellers ikke sjælden i den Udtryksform. Men den ærlige, lidt tørre Pædagog og jævne Fortolker, som vi kender fra »Dansk Folketidende«, skinner ogsaa her igennem, og man faar gennem Brevene bl. a. til Hustruen, Johan Grundtvig, J. L. Knudsen, Bjørnson o. fl. ikke alene et nogenlunde sammenhængende Billede af hans egen politiske Personligheds Udvikling, mest i de tidligere Aar, men ogsaa smaa Rundskuer over Tidens Mænd og Tanker. Af Brevene til ham kan fremhæves Joh. Grundtvigs med deres haardkogte Nationalliberalisme, den uforsonede og lidenskabelige Idealist Termansens, Carlsens med deres ejendommelige Blanding af Folkelighed og en næsten brøsig Godsejertone, Bjørnsons, i andet Bind Frede Bojsens o. s. v. En Del Breve fra Sønderjyder giver, i Forening med Høgsbros, Bidrag til Danskhedens, bl. a. Klosterpolitikernes Historie.

Men, som sagt, Høgsbros egne Breve giver det fyldigste Udbytte. Med sin jævne Skønsomhed har han ikke faa Steder fastslaaet Resultater og Udsigter saaledes, at Historien har maattet godkende det. Man kan pege paa Brevene fra 60'erne, paa flere af de ældre Rødding-Breve, paa Brevet til Pastor Brücker 1892 o. s. v.

Dagbøgerne indeholder — i adskilligt højere Grad end Kriegers — en hel Del Referater af den Slags Samtaler, som fylder mere, end de vejer. Historikeren maa udnytte dem med stor Forsigtighed, i mange Tilfælde er de netop kun Ord. Maaske burde der her være strøget mere, end sket er. Imidlertid, til Belysning af Stemninger, som Rygtebarometer kan sligt altid have Interesse, og der er ved Siden deraf en Mængde faktiske Oplysninger, som gør disse Dag-

bøger til en betydningsfuld Kilde for Aarene mellem Forliget og Systemskiftet. Et af de mange Indtryk, man faar gennem dem, er, at Tanken om et Koalitionsministerium har ligget stærkt fremme i Dagen, og at det egentlig er forbavsende, at den ikke blev til Virkelighed — det skyldes sikkert mest Motiver af mere personlig end politisk Karakter. Ministeriet Deuntzer var for saa vidt en større Sejr for Venstre, end Samtiden var klar over.

Udgivelsen af Høgsbros Papirer har været fuldt begrundet i Mandens og Materialets Betydning, og Udgiveren har skilt sig vel derfra. Noterne kunde have været udførligere og bl. a. givet flere Henvisninger til anden Litteratur, men med den Begrænsning, de har, giver de i hvert Fald den almindelige Læser tilstrækkelig Vejledning. Det er at ønske, at Høgsbros Livsgerning før eller senere maa blive Genstand for en Monografi, der da kan udnytte og supplere det foreliggende Værk. En saadan Monografi vilde for den midterste Parts Vedkommende faa Tilknytning til en anden, der ogsaa bør skrives, om H. R. Carlsen. Der ligger Stof til den paa Gl. Køgegaard, og den vilde, skrevet med fornødent Vidsyn, belyse mærkelige Overgangsaaer i dansk Historie, da Grundtvigianere og Oktobermænd brødes og Trediemand høstede Fordelen deraf.

Povl Engelstoft.

Alexander Rasmussen:
Frederik Münter. Hans
Levned og Personlighed.
Kbhvn. 1925.

Paa Grund af sin ejendommelige, mangesidige Begavelse, sin store videnskabelige Indsats, særlig ved Grundlæggelsen af Dogmehistorien, og sit over hele Europa berømte Navn vil Frederik Münter altid indtage en ret enestaaende Plads i dansk Kirke- og Kulturhistorie. Hans personlige Udvikling, hans Rejser og Forbindelser med utallige af Datidens politiske og litterære Berømtheder, hans Forsken og Forfattervirksomhed, der følger de forskelligste Retninger, hans Virksomhed som Universitetslærer og Biskop er altsammen Emner, der forlængst skulde synes at have indbudt til Fremstilling¹, ikke mindst da det ikke fattes paa Kildestof. Rent bortset fra Fr. Münters egne talrige Skrifter udgør nemlig de Hundreder af Breve, Rækker af Dagbøger og andre private Optegnelser, som er levnet fra de Münterske Kredse, i Forening med den store Mængde Aktstykker, som gemmes i Administrationens Arkiver, et sjældent righoldigt Kildemateriale. Og dog har ingen tidligere følt sig kaldet til at tage denne Opgave

¹ Jvfr. Louis Bobé: Frederikke Brun 294.